

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Turecko členem EU ?!

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

Autor: Kristýna Bukovská

2013
6. ročník SVOČ

Konzultant: Doc. JUDr. Pavel Svoboda, DEA, PhD.

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do 6. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Praze dne 15. 4. 2013

.....
Kristýna Bukovská

Obsah

1 Úvod	4
2 Historie přístupových rozhovorů s Tureckem	6
3 Hlavní obsah Ankarské dohody	9
3.1 Přípravná etapa	10
3.2 Přechodná a závěrečná etapa	11
4 Asociační právo mezi ES/EU a Tureckem v judikatuře Soudního dvora Evropské unie....	12
4.1 Přímý účinek asociačního práva	13
4.2 Volný pohyb osob, pojem „turecký pracovník“	14
4.3 Povolení k pobytu a zákaz diskriminace	15
4.4 Práva rodinných příslušníků tureckých pracovníků	17
4.5 Sociální práva tureckých pracovníků	18
5 ZÁVĚR.....	20

1 Úvod

Otázka možného členství Turecka v evropských integračních strukturách vyvstala již koncem 50. let 20. století, kdy Turecko požádalo o přidružení k Evropskému společenství. Ačkoli v průběhu půl století proběhla nespočetná vyjednávání, v rámci kterých přijaly závazky obě zúčastněné strany, vyhlídka Turecka na plnohodnotné členství v Evropské unii je dodnes velmi mizivá. Zatímco reálných překážek vstupu Turecka do Unie díky postupným reformám ze strany turecké vlády ubývá, zdá se, jako by naopak odpor vůči vstupu Turecka do EU ze strany evropských politiků i veřejnosti narůstal. Na druhou stranu je také znatelná již jakási únava politických představitelů Turecka z příliš zdlouhavého procesu vyjednávání, jehož konec je v nedohlednu. Turecký premiér Recep Tayyip Erdoğan dokonce koncem loňského roku stanovil jako pomyslné ultimátum rok 2023, tedy stoleté výročí založení Turecké republiky, do kdy by se Turecko mělo stát členskou zemí EU.¹ Pokud by se podle Erdoğanova ani do té doby Unie jasně nevyjádřila pro vstup Turecka do EU, je Erdoğan připraven směřovat zahraniční politiku země dále směrem na Východ.²

Příčiny zdlouhavého vyjednávání o možném vstupu Turecka do EU lze spatřovat zejména v těžko odstranitelných překážkách ze strany Turecka (otázka rozděleného Kypru, postavení kurdské menšiny), ale zároveň také v tzv. „nedostatečné absorpční kapacitě“ (tj. neschopnosti EU, její ekonomiky a občanů přijímat v tuto chvíli další členské státy).³ Zatímco veřejnost se obává spíše muslimského obyvatelstva a velkého přílivu migrantů, politici se spíše obávají přílišného vlivu Turecka, které by se svými více než 75 miliony obyvateli získalo velký počet křesel v Evropském parlamentu a svým vlivem by tak konkurovalo Německu a Francii. Obavy plynou rovněž z rozšíření Schengenského prostoru až k hranicím s Íránem, Irákem a Sýrií, odkud by mohl hrozit příliv islamistických radikálů do Evropy. Kromě toho je Turecko dodnes kritizováno za násilné obsazení části Kypru, ale i za porušování práv menšin či svobody projevu. Zatímco turecká vláda prosadila značné reformy

¹ Spiegel Online. *Berlin: Erdoğan setzt Deadline für türkischen EU-Beitritt.* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné z: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/erdogan-tuerkei-muss-bis-2023-in-der-eu-sein-a-864449.html>

² Příspěvek tureckého premiéra Recepta Tayipa Erdoğanova na Česko-tureckém podnikatelském fóru konaném dne 4.2.2013 v Praze.

³ Outláv, V. a kol. *Právo Evropské unie.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 29

na poli dodržování lidských práv, otázka rozděleného Kypru zůstává nadále nedořešena.

Nutno však podotknout, že případné členství Turecka v EU by mohlo přinést i jisté výhody. Turecko má velmi strategickou polohu mezi Evropou a Asií, má přístup k Egejskému, Středozemnímu a Černému moři. Připojením Turecka k EU by Unie mohla posílit svůj vliv na Kavkazu a v oblasti Černého moře.⁴ Jelikož Evropa je závislá na dodávkách plynu z Ruska, přístupem Turecka, přes které vedou hlavní trasy pro přepravu zemního plynu a ropy ze Středního východu, by Evropská unie eliminovala závislost na dodávkách ruského plynu.⁵ Ve prospěch přístupu Turecka do EU je třeba zmínit jeho důležitou vojenskou roli a jeho zapojení ve strukturách NATO a jiných mezinárodních organizacích.⁶ Turecko disponuje v rámci Severoatlantické aliance druhou největší armádou. Pokud by se Turecko stalo členem EU, posílila by se tak role Unie ve světové bezpečnostní a obranné politice, zároveň by došlo k zisku cenného strategického území z armádního hlediska.

Turecko rovněž disponuje velkým ekonomickým potenciálem, obchoduje téměř se všemi zeměmi světa (!). Právě tato skutečnost by mohla napomoci i evropským investorům, kteří chtějí prorazit zejména v oblasti Středního Východu a v rozvíjejících se ekonomikách v Asii. Turecká ekonomika patří k nejrychleji rostoucím nejen v Evropě, ale i ve světě. Přirozený přírůstek obyvatelstva se v Turecku pohybuje kolem 14% ročně, což by mohlo pomoci řešit nepříznivé demografické tendence v Evropě a také otázky spojené s penzijními systémy členských zemí Evropské unie.⁷ Zároveň je třeba si uvědomit, že téměř 65% tureckého obyvatelstva jsou lidé v produktivním věku, Turecko tedy neřeší problém rostoucího počtu starých lidí a nízkou porodnost.

Nicméně odpověď na otázku, kdy a zda vůbec se Turecko stane členem Evropské unie, zřejmě zatím neexistuje. I v případě, že by Turecko splnilo všechny na něj kladené požadavky, zůstává zde překážka ratifikace přístupové smlouvy všemi členskými státy. Zde lze očekávat, že zejména Německo a Francie by se vyslovily proti vstupu Turecka do EU.

Jelikož problematika případného členství Turecka v EU je velmi rozsáhlá, bude se tato práce soustředit zejména na historii přístupových jednání a na vybrané otázky spojené s

⁴ Podolníková, B. *Vstup Turecka do Evropské unie*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, 2006, str. 10. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109984/ff_b/Vstup_Turecka_do_EU.pdf.

⁵ Stehlík, V., Hamulák, O., Zbírál, R. (eds). *Studie z práva vnějších vztahů Evropské unie*. Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012, str. 52.

⁶ Tamtéž, str. 52.

⁷ Podolníková, B. *Vstup Turecka do Evropské unie*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, 2006, str. 11. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109984/ff_b/Vstup_Turecka_do_EU.pdf.

asociačním právem, kterými se ve své judikatuře zabýval Soudní dvůr Evropské unie.

2 Historie přístupových rozhovorů s Tureckem

První snahy Turecka o navázání užších vztahů s Evropským hospodářským společenstvím (EHS) se objevily již v roce 1959,⁸ kdy Turecko požádalo o přidružení k EHS.⁹ Čtyři roky po té byla uzavřena tzv. *Ankarská dohoda*, která založila přidružení Turecka k EHS. V roce 1970 byl podepsán dodatkový a finanční protokol k Asociační dohodě, oba protokoly tak připravily podmínky pro vytvoření celní unie. Po té se však tento integrační proces zastavil kvůli, dosud zcela nedořešené, otázce obsazení části Kypru tureckými vojsky v roce 1974. O šest let později proběhl v Turecku vojenský převrat, a tak byla účinnost Asociační dohody pozastavena až do roku 1986, kdy Rada pro přidružení opět oživila integrační proces. V roce 1987 Turecko oficiálně podalo žádost o plné členství, aby za dva roky tato žádost byla odmítnuta Evropskou komisí. Důvodem odmítnutí žádosti bylo údajné neplnění politických a ekonomických kritérií, konkrétně pak porušování lidských práv a obsazení Kypru tureckými vojsky. V roce 1995 byla podepsána dohoda o celní unii mezi Tureckem a Evropskou unií, která vstoupila v platnost o rok později. Po té, co v roce 1997 Evropská rada nezařadila Turecko mezi země, s nimiž Unie hodlá zahájit vstupní rozhovory, přerušili političtí představitelé Turecka politický dialog s Bruselem.

Status kandidátské země byl Turecku přiznán v roce 1999¹⁰, v rámci summitu EU v Helsinkách. O dva roky později Rada schválila tzv. *Přístupové partnerství* mezi EU a Tureckem. Na základě toho turecká vláda přijala tzv. *Turecký národní program*, na základě kterého mělo dojít k harmonizaci tureckého práva s právem EU. V rámci tohoto programu byla novelizována turecká ústava, bylo k ní přijato celkem asi 30 dodatků, aby tak bylo vyhověno politickým požadavkům dle Kodaňských kritérií.¹¹ V rámci reformy byl zrušen trest

⁸ Delegation of the European Union to Turkey. *History* [online]. [cit. 2013-02-14]. Dostupné z: <http://www.avrupa.info.tr/en/en/turkey-the-eu/history.html>

⁹ Euractiv.cz. *Vztahy Turecka a EU* [online]. [cit. 2013-02-14]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/link-dossier/turecko-a-eu>

¹⁰ Delegation of the European Union to Turkey. *History*. [online]. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: <http://www.avrupa.info.tr/en/en/turkey-the-eu/history.html>

¹¹ Požadavky kladené na státy ucházející se o členství v Unii byly formulovány Evropskou radou v Kodani v roce 1993 a jsou známy pod pojmem *Kodaňská kritéria*. Tzv. kodaňská kritéria jsou trojího druhu: formální, politická a ekonomická. Prvním kritériem je, že se musí jednat o stát, nikoli mezinárodní organizaci, a to evropský (čl. 49 SEU). Za politické kritérium se považuje uznávání hodnot EU (čl. 2 SEU) a závazek k jejich podpoře ze strany kandidáta. Ekonomickým kritériem je pak fungující tržní hospodářství a schopnost odolat tržním tlakům ze strany EU.

smrti a zároveň bylo přiznáno více práv kurdské menšině. V roce 2003 došlo zákonnou úpravou k omezení moci armády v zemi, což lze považovat pro Turecko za zlomovou změnu. Armáda měla, a dosud svým způsobem má, v Turecku poměrně silné postavení, je vnímána jako strážkyně ústavy a především sekularizmu.

O rok později došlo k novelizaci tureckého trestního zákoníku, jehož původní verze způsobila roztržku s EU.¹² Následně Evropská rada uložila Turecku přijmout šest klíčových právních předpisů a především uznat samostatnost Kyperské republiky, aby mohla být následně zahájena přístupová jednání. Oněch šest vybraných právních předpisů bylo tureckým parlamentem přijato, avšak k oficiálnímu uznání Kyperské republiky nedošlo. V roce 2004 Rada Evropy ukončila své monitorování Turecka.

V roce 2005 byl v Ankaře podepsán protokol, který rozšířil působnost celní unie mezi Tureckem a EU i na deset nových členů. Součástí tohoto protokolu bylo i prohlášení o tom, že podpis pod touto dohodou nemá být interpretován jako uznání samostatnosti Kypru. Jako reakci na tento protokol vydaly členské země EU tzv. proti-deklaraci k tomuto prohlášení a vyzvaly Turecko, aby samostatnost Kyperské republiky co nejdříve uznalo. Po obtížných diskusích bylo přece jen přistoupeno k přístupovým rozhovorům a byl přijat tzv. *vyjednávací rámeček*.¹³

Ve stejném roce Komise rovněž zahájila tzv. *screening*, v rámci kterého byla zkoumána kompatibilita tureckého práva s právními předpisy Unie. Evropská unie zároveň určila, že přístupová jednání budou probíhat v celkem 35 kapitolách, přičemž každá z kapitol musí být uzavřena jednomyslným rozhodnutím Rady. V následujících jednáních se na Turecko snášela kritika ze strany EU, a to z důvodu příliš pomalého prosazování politických reforem. Turecko bylo kritizováno pro potlačování svobody vyjadřování a práv menšin, ale i pro nedostatečné potírání korupce a násilí na ženách. Kritika se samozřejmě snášela i na nedořešenou kyperskou otázku. Na nátlak Evropské unie muselo Turecko rovněž navázat mírové vztahy s Arménií, stalo se tak podepsáním mírové dohody v Žürichu v roce 2009.

V roce 2010 parlament schválil novelizaci ústavy, podle které měla být zreformována soustava soudů a také měly být omezeny pravomoci armády. Kvůli nedostatečné podpoře v

¹² Euractiv.cz. *Vztahy EU a Turecka* [online]. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/link-dossier/turecko-a-eu>

¹³ Negotiating Framework (Luxembourg, 3 October 2005) [online]. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf

parlamentu ze strany poslanců rozhodli o této otázce občané v referendu konaném v témže roce, a to kladně. Zároveň byl přijat zákon, který snižuje tresty u mladistvých odsouzených za účast na teroristické činnosti, jelikož turecká praxe v této oblasti byla častým terčem kritiky ze strany EU.

V roce 2011 vystoupil turecký ministr zahraničí Ahmet Davutoğlu s odvážným prohlášením, že pokud nedojde do začátku Kyperského předsednictví v Radě EU v roce 2012 k opětovnému sjednocení rozděleného Kypru, Turecko zmrazí své vztahy s Evropskou unií.¹⁴ Následně 11 ministrů zahraničí členských států EU podepsalo dopis vyjadřující podporu Turecka v jeho přístupovém úsilí.¹⁵ Podle nich je přístup Turecka k EU výhodný jak pro Turecko samotné, tak i pro Evropskou unii. Ministři současně Turecku nabídli podporu s vírou v to, že díky vzájemné spolupráci se všem zúčastněným podaří lépe zdotat právě probíhající hospodářskou krizi.

Na počátku roku 2012 se poněkud vyostřila situace v souvislosti s otázkou severního Kypru. Turecko se nechalo slyšet, že připojí severní Kypr ke svému území, pokud ztroskotají rozhovory mezi řeckými a tureckými Kypřany. Podle tureckého ministra pro evropské záležitosti Egemena Bağışe má Turecko zájem na sjednocení ostrova, zejména kvůli ukončení přístupových rozhovorů s EU.¹⁶

¹⁴ Stehlík, V., Hamulák, O., Zbírál, R. (eds). *Studie z práva vnějších vztahů Evropské unie*. Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012, str. 50.

¹⁵ Za Českou republiku svůj podpis připojil ministr zahraničí Karel Schwarzenberg.

¹⁶ Stehlík, V., Hamulák, O., Zbírál, R. (eds). *Studie z práva vnějších vztahů Evropské unie*. Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012, str. 50.

3 Hlavní obsah Ankarské dohody

Jak již bylo řečeno výše, Turecko bylo jednou z prvních zemí, která se snažila navázat užší vztahy s Evropským hospodářským společenstvím, první jednání byla zahájena již v roce 1959.¹⁷ Jako zpečetění těchto jednání byla v roce 1963 uzavřena *Dohoda zakládající přidružení mezi Evropským hospodářským společenstvím a Tureckem*,¹⁸ také známá pod pojmem „Ankarská dohoda“. Významným přínosem této dohody bylo vytvoření celní unie mezi Tureckem a státy EHS, což Turecku umožnilo liberální obchodování se zbožím a zemědělskými produkty se zeměmi EHS.

Hlavním cílem Ankarské dohody bylo „zabezpečit urychleným hospodářským pokrokem a harmonickým rozvojem obchodní výměny stálé zlepšování životních podmínek v Turecku a v Evropském hospodářském společenství a snižovat rozdíly mezi tureckým hospodářstvím a hospodářstvím členských států Společenství.“ V preambuli Ankarské dohody je dále stanoveno, že „pomoc, kterou Evropské hospodářské společenství poskytne tureckému lidu při jeho úsilí o zlepšení životních podmínek, unadní později vstup Turecka do Společenství“. Poslední větu lze chápat jako příslib budoucího členství Turecka v Evropském hospodářském společenství/Evropské unii, avšak ani statut kandidátské země, který má Turecko již od roku 1999, nepředstavuje pro Turecko nárok na budoucí přistoupení k Evropské unii.

Samotná dohoda není příliš rozsáhlým dokumentem, tvoří ji tři hlavy a dvě přílohy, k dohodě je také připojen tzv. závěrečný akt, rovněž se dvěma přílohami. Jak už je z názvu tohoto dokumentu patrné, tato dohoda je právním základem přidružení Turecka k EHS. Cílem dohody je posílení hospodářských a obchodních styků mezi smluvními stranami, čehož má být dosaženo zejména v rámci celní unie,¹⁹ jejíž vznik se předpokládá. Dohoda stanoví, že přidružení zahrnuje tři etapy, a to:

1. přípravnou etapu,

¹⁷ Delegation of the European Union to Turkey. *History*. [online]. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: <http://www.avrupa.info.tr/en/en/turkey-the-eu/history.html>

¹⁸ ISAP. Informační systém pro implementaci práva EU. *Dohoda zakládající přidružení mezi Evropským hospodářským společenstvím a Tureckem*. [online]. [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: [http://isap.vlada.cz/kopie/revize.nsf/616d10fff7882e6bc1256dc7002e1b63/52B025C0BB23F3E4C12577440047BDA5/\\$FILE/21964A1229%2801%29.pdf](http://isap.vlada.cz/kopie/revize.nsf/616d10fff7882e6bc1256dc7002e1b63/52B025C0BB23F3E4C12577440047BDA5/$FILE/21964A1229%2801%29.pdf)

¹⁹ Lacina, L., Ostřížek, J. a kol. *Učebnice evropské integrace*. 3. přepracované a rozšířené vydání. Barrister&Principal, 2011, str. 103

2. přechodnou etapu,
3. závěrečnou etapu.

Protokol č. 1, nazvaný *Prozatímní protokol*, upravuje pravidla týkající se přípravné etapy a mj. stanovuje roční celní kvóty na různé druhy zboží dovážené z Turecka do členských zemí Společenství. Protokol č. 2, označený jako *Finanční protokol*, pak upravuje financování přidružení Turecka ke Společenství. K dohodě je připojen rovněž závěrečný akt a dvě přílohy, které obsahují interpretační prohlášení a také prohlášení Spolkové republiky Německo.

3.1 Přípravná etapa

Během přípravné etapy, trvající pět let, se Turecko zavazuje posílit s pomocí Společenství své hospodářství tak, aby mohlo v přechodné a závěrečné etapě splnit své povinnosti. Prozatímní protokol stanoví, že čtyři roky po vstupu dohody v platnost Rada přidružení přezkoumá, zda může dojít k přechodu do tzv. přechodné etapy. Pokud vstup do přechodné etapy není zatím možný, Rada stanoví novou lhůtu, která nesmí překročit tři roky. Ustanovení tohoto protokolu však platí nejdéle do konce desátého roku od přijetí dohody. Pokud ani po devíti letech od přijetí dohody nebude možné přijmout dodatkový protokol, znamenající vstup do přechodné etapy, rozhodne Rada o režimu, který bude platit pro přípravnou etapu.

Jak už bylo uvedeno výše, Prozatímní protokol obsahuje rovněž roční celní kvóty, které členské státy přijmou pro dovozy z Turecka. Členské státy se rovněž zavazují používat společný celní sazebník. Prozatímní protokol také obsahuje závazek Turecka, že *bude usilovat o rozšíření nejpříznivějšího zacházení, které přiznalo jednomu nebo více členským státům Společenství, na všechny členské státy.*

3.2 Přejchodná a závěrečná etapa

Během přechodné etapy má dojít k postupnému vytvoření celní unie mezi Tureckem a Společenstvím a rovněž i k přiblížení hospodářské politiky Turecka hospodářské politice Společenství za účelem řádného fungování přidružení. Přechodná etapa nesmí trvat déle než 12 let, pokud výjimky nestanoví jinak. Případné výjimky však nesmějí zabránit vytvoření celní unie v přiměřené době.

V rámci přechodné etapy má být realizována celní unie. Celní unie tak vylučuje jakákoli cla a poplatky s rovnocenným účinkem, množstevní omezení a další opatření s rovnocenným účinkem,²⁰ která mají zajistit ochranu vlastních výrobků. Turecko se rovněž zavazuje používat ve styku se třetími zeměmi společný celní sazebník společenství. Postupně má být mezi Tureckem a Společenstvím zaveden také volný pohyb pracovníků a odstraněna omezení svobody usazování a volného pohybu, tedy společný trh.²¹

Závěrečná etapa je založena na celní unii²² a zahrnuje posílení koordinace hospodářských politik smluvních stran.

²⁰ Tichý, L., Arnold, R., Zemánek, J., Král, R., Dumbrovský, T.: *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 410-411

²¹ Týč, V. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, str. 133

²² Svoboda, P. *Úvod do evropského práva*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, 328s., str. 197, 198

4 Asociační právo mezi ES/EU a Tureckem v judikatuře Soudního dvora Evropské unie

Když opomeneme vztahy mezi politickými představiteli Turecka a zástupci Evropské unie, je třeba si uvědomit, že mezi Tureckem a Unií existují i jisté vztahy právní, lépe řečeno právní závazky. Nejvýznamnějším právním dokumentem ve vztahu Evropské unie a Turecka je zřejmě Ankarská dohoda, která byla blíže popsána výše. Ankarská dohoda je sice svou povahou spíše programovým dokumentem, avšak není zcela bezvýznamná. Její, spíše teleologická ustanovení, blíže rozvádějí především rozhodnutí Asociační rady.

Tzv. asociační právo mezi ES/EU a Tureckem, neboli právo přidružení, založila *Dohoda zakládající přidružení mezi Evropským hospodářským společenstvím a Tureckem*. Asociační právo je tedy těsně provázáno s ostatním právem Společenství, neboť stávající asociační legislativa často odkazuje na ustanovení primárního a sekundárního práva. Případná novelizace či výklad unijního práva Soudním dvorem tak přímo ovlivňuje i postavení tureckých občanů. Nezřídka dochází k tomu, že Soudní dvůr v otázkách asociačního práva odkazuje na svou judikaturu ve věcech práva Společenství, ale i naopak při výkladu unijního práva používá argumenty, které již padly při řešení případů v souvislosti s právem přidružení.²³

Asociační právo se v judikatuře Soudního dvora Evropské unie neobjevuje zřídka, nejčastěji jde o případy, kdy se turečtí státní příslušníci dovolávají volného pohybu osob nebo jde o případy sloučení rodiny tureckého státního příslušníka, který je činný na pracovním trhu členského státu Unie. Četné jsou i případy, kdy se turečtí státní příslušníci odvolávají proti odejmutí povolení k pobytu či vyhoštění z členské země EU. Ačkoli většina rozhodnutí Soudního dvora je učiněna ve prospěch tureckých státních příslušníků, praxe ne vždy odpovídá výrokům lucemburského soudu.²⁴

²³ Benda, V. *Právní aspekty přidružení Turecka k Evropské unii (diplomová práce)*, Brno, 2011, str. 39. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: is.muni.cz/th/170273/pravf_m/Pravni_aspekty_pridruzeni_Turecka_k_Evropske_unii.pdf

²⁴ Serkan Kirli. *Assoziationsrecht Türkei/EWG – Teil 1: Türken werden oft benachteiligt*. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.123recht.net/article.asp?a=130509

4.1 Přímý účinek asociačního práva

Stejně jako v oblasti práva Společenství rozvíjel svou judikaturou teorii přímého účinku právě Evropský soudní dvůr, i v případě asociačního práva je třeba vykládat přímý účinek některých ustanovení právě s ohledem na judikaturu lucemburského soudu. První rozsudek týkající se práva přidružení vydal Evropský soudní dvůr (ESD) dne 30. září 1987 ve věci *Demirel* (12/86). Soud se nejprve zabýval otázkou své příslušnosti, která byla zpochybněna vládami Německa a Velké Británie. ESD se vyjádřil v tom smyslu, že dohody uzavřené orgánem Společenství (Radou) tvoří součást právního řádu Společenství, a tudíž je oprávněn k výkladu takové dohody v rámci řízení o předběžné otázce. Soud rovněž uvedl, že za závazky vyplývající z Dohody je odpovědné Společenství, nicméně nic nebrání tomu, aby členské státy vydávaly právní předpisy k provedení závazků stanovených Dohodou.

Evropský soudní dvůr v tomto řízení o předběžné otázce stanovil podmínky přímého účinku takto:

*Ustanovení dohody uzavřené mezi Společenstvím a třetí zemí musí být považováno za přímo použitelné, pokud s ohledem na znění formulace a cíl a povahu dohody, stanovuje jasnou a přesnou povinnost, která pro své provedení nebo účinnost nevyžaduje žádné další opatření.*²⁵

Soud tedy dovodil, že čl. 12 Asociační dohody a čl. 36 Dodatkového protokolu, kterých se žalobkyně dovolává, mají spíše programový charakter a nejsou dostatečně přesné a bezpodmínečné, a tak není možné se jich přímo dovolávat. Zajímavá je jakási terminologická neukotvenost ESD, který zde mluví o *přímé použitelnosti*, zatímco jde o *přímý účinek*.

Ve věci *Yedaş Tarim ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret AŞ* (T-367/03) se ESD vyslovil k povaze Asociační dohody takto:

Ankarská dohoda se, pokud jde o její strukturu a její obsah, vyznačuje tím, že obecně vyjmenovává cíle přidružení a stanoví hlavní zásady pro uskutečnění těchto cílů, aniž by sama stanovila přesná pravidla pro jejich dosažení. Pouze pro některé specifické otázky stanoví připojené protokoly nahrazené dodatkovým protokolem podrobná pravidla.

Podmínky přímého účinku²⁶ práva Společenství jsou v tomto ohledu stejné, avšak pro

²⁵ *Demirel*, odst. 14.

²⁶ Týč, V. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*. 6. vyd. Praha: Leges, 2010. str. 102-105.

uplatnění přímého účinku asociačního práva musí být brán zřetel rovněž i na znění formulace a cíl a povahu Asociační dohody.

Co se týče závaznosti rozhodnutí Rady přidružení, ESD v případě *Sevinçe* (C-192/89) potvrdil, že i ona jsou nedílnou součástí práva Společenství, a tudíž je Soud oprávněn k jejich výkladu v rámci řízení o předběžné otázce. Zároveň Soud stanovil, že vybraná ustanovení těchto rozhodnutí mají přímý účinek.

4.2 Volný pohyb osob, pojem „turecký pracovník“

Ankarská dohoda obsahuje pouze velmi stručnou úpravu volného pohybu osob. Čl. 12, 13, 14, které se týkají volného pohybu pracovníků, odstraňování omezení svobody usazování a odstraňování omezení volného pohybu služeb, odkazují na příslušná ustanovení Smlouvy o založení EHS. Zde je však třeba upozornit na skutečnost, že práva tureckých občanů se od obdobných práv občanů Společenství mírně liší. Zatímco občané Společenství se těchto práv mohou dovolávat v jakékoli členské zemi Společenství, turečtí občané tak mohou činit pouze v dané členské zemi, kde pobývají. Rovněž i článek 9 Asociační dohody zakotvuje v souladu s principy podle čl. 7 Smlouvy o založení EHS zákaz diskriminace na základě státní příslušnosti.²⁷ Podrobnější úpravu pak obsahují zejména Dodatkový protokol a rozhodnutí Asociační rady č. 2/76,²⁸ č.1/80,²⁹ č. 3/80,³⁰ nicméně řada klíčových otázek zůstala ponechána úpravě národních právních řádů jednotlivých členských zemí Společenství.

Definici „pracovníka“ nalezneme ve výkladových ustanoveních rozhodnutí Asociační rady č. 3/80 ze dne 19. září 1980. Podle této definice je pracovníkem každá osoba, která se

²⁷ Benda, V. *Právní aspekty přidružení Turecka k Evropské unii (diplomová práce)*, Brno, 2011, str. 18. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z:

is.muni.cz/th/170273/pravf_m/Pravni_aspekty_pridruzeni_Turecka_k_Evropske_unii.pdf

²⁸ Migrationsrecht.net. *Türkei-Dokumente.ARB 2/76*. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.migrationsrecht.net/cat_view/348-rechtsquellen/480-aktuelle-fassung/355-europa/495-voelkerrechtliche-vertraege/503-tuerkei.html

²⁹ Migrationsrecht.net. *In Deutschland veröffentlichte Texte des Assoziationsratsbeschlusses EWG-Türkei Nr. 1/80 teilweise fehlerhaft*. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.migrationsrecht.net/nachrichten-auslaenderrecht-europa-und-eu/1718-tuerkei-arb-assoziationsratsbeschluss.html

³⁰ Migrationsrecht.net. *Türkei-Dokumente.ARB 2/76*. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.migrationsrecht.net/cat_view/348-rechtsquellen/480-aktuelle-fassung/355-europa/495-voelkerrechtliche-vertraege/503-tuerkei.html

účastní systému sociálního zabezpečení a je pojištěna. V případě *Kurz* (C-188/00) pak ESD odkázal na stávající judikaturu vztahující se k pojmu „pracovník“. Pracovníkem se tedy rozumí osoba, která po určitou dobu a za odměnu vykonává pro jiného služby. Musí jít o práci ve stavu podřízenosti, avšak není podstatné, jak je zaměstnanec produktivní, ani co je zdrojem jeho odměny. Práce však musí být skutečná a nemůže se jednat o práce malého rozsahu. Ve výše zmíněném případě ESD rovněž judikoval, že pod pojem „turecký pracovník“ spadá i občan Turecka, který ve členském státě Společenství vykonává praxi nebo se podrobuje odbornému výcviku.³¹

Čl. 6 rozhodnutí Asociační rady č. 1/80 blíže specifikuje práva tureckého pracovníka, který má ve členském státě

- po roce řádného výkonu zaměstnání nárok na obnovení pracovního povolení u téhož zaměstnavatele, pokud ten disponuje volným pracovním místem;
- po třech letech řádného výkonu zaměstnání – při zachování přednosti pracovníků členských zemí Společenství – právo ucházet se o stejné zaměstnání u zaměstnavatele dle jeho výběru, které bylo za běžných podmínek nabídnuto úřady práce tohoto členského státu;
- po čtyřech letech řádného výkonu zaměstnání volný přístup k jakémukoli jím vybranému zaměstnání v mzdovém či platovém pracovním poměru.

ESD ve své rozhodovací praxi stanovil, že pro nabytí těchto práv zakotvených v čl. 6 rozhodnutí 1/80 není rozhodující důvod, z jakého turecký státní příslušník vstoupil na území členského státu Společenství. Takovým důvodem může být uzavření manželství s občanem členské země Společenství (*Kus*; C-237/91), studium (*Eroglu*; C-355/93), odborný výcvik (*Kurz*; C-188/00) nebo snaha získat politický azyl (*Altun*; C-337/07).

4.3 Povolení k pobytu a zákaz diskriminace

³¹ Benda, V. *Právní aspekty přidružení Turecka k Evropské unii (diplomová práce)*, Brno, 2011, str. 21. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: is.muni.cz/th/170273/pravf_m/Pravni_aspekty_pridruzeni_Turecka_k_Evropske_unii.pdf

Právo pobytu v souvislosti s Asociační dohodou uzavřenou mezi Tureckem a EHS řeší Soudní dvůr Evropské unie nejčastěji v případech, kdy se rodinný příslušník tureckého pracovníka dovolává povolení k pobytu v členské zemi Unie z důvodu slučování rodiny. Jelikož se však členské státy Unie často brání velkému přílivu tureckých občanů, zavádějí leckdy takovou správní praxi, která by mohla být považována za protiprávní či diskriminační.³²

Rozhodnutí 1/80 právo na pobyt výslovně neupravuje, avšak z judikatury Soudního dvora vyplývá, že právo na zaměstnání není myslitelné bez práva na pobyt. Otázkou zpětného odejmutí povolení k pobytu při současném splnění podmínek pro udělení pracovního povolení se Soudní dvůr zabýval v případě *Gülbahçe* (C-268/11). Soud v této věci stanovil, že zpětné odejmutí povolení k pobytu není možné, jestliže se tento pracovník nedopustil žádného podvodného jednání a ke zmíněnému odnětí došlo po dosažení doby jednoho roku řádného zaměstnání, kterou stanoví čl. 6 Rozhodnutí 1/80.

Otázkou diskriminace se Soudní dvůr zabýval mj. v řízení o neplnění povinnosti vedeném *Komisi proti Nizozemskému království* (C-92/07). V tomto případě šlo o poplatky spojené s udělením povolení k pobytu.³³ Soud shledal, že Nizozemsko zavedením poplatků a ponecháním poplatků pro turecké státní příslušníky, které jsou vyšší než poplatky pro občany členských států, porušilo čl. 13 Rozhodnutí 1/80, podle kterého členské státy Společenství nesmí zavádět žádná nová omezení nebo podmínky přístupu k pracovnímu trhu pro turecké pracovníky a jejich rodinné příslušníky, pokud jsou jejich pobyt a zaměstnání v členském státě řádné. Soudní dvůr judikoval, že čl. 13 Rozhodnutí 1/80 má stejnou povahu jako klauzule v čl. 41 odst. 1 Dodatkového protokolu, jehož povahou se Soud zabýval již v případech *Tum a Dari* a *Sosyal a Savatli*. Podle této klauzule *je zakázáno od nabytí účinnosti tohoto ustanovení zavádět jakákoli nová omezení výkonu svobody usazování nebo volného pohybu služeb, včetně omezení týkajících se hmotných nebo procesních podmínek v oblasti prvního vstupu na území dotyčného členského státu tureckých státních příslušníků, kteří zde hodlají využít uvedené hospodářské svobody*. Soud rovněž potvrdil názor Komise, že sporné

³² Serkan Kirli. *Assoziationsrecht Türkei/EWG – Teil 2: Urteile des EuGH zum Assoziationsabkommen*. [online]. [cit. 2013-04-05]. Dostupné z: www.123recht.net/Assoziationsrecht-TuerkeiEWG-Teil-2-Urteile-des-EuGH-zum-Assoziationsabkommen-__a130518.html

³³ Migrationsrecht.net. *EuGH erleichtert den Zugang türkischer Arbeitnehmern und ihrer Familienangehörigen – Wegfall der Sprachanforderungen beim Ehegattennachzug?* [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.migrationsrecht.net/nachrichten-auslaenderrecht-europa-und-eu/1560-eugh-stillhalteklausel-standstillklausel-ehgattennachzug-sprachanforderungen-arb180-gebuehren.html

poplatky jsou v rozporu se zákazem diskriminace zakotveným v čl. 9 Ankarské dohody a čl. 10 odst. 1 Rozhodnutí 1/80.

4.4 Práva rodinných příslušníků tureckých pracovníků

Ankarská dohoda ani Dodatkový protokol žádnou výslovnou úpravu práv rodinných příslušníků tureckého pracovníka žijícího na území členského státu neobsahovaly. V tomto smyslu se vyjádřil i Soudní dvůr ve věci *Demirel*, kdy předběžnou otázkou, zda pojem volného pohybu pracovníků ve smyslu Asociační dohody obsahuje také sloučení rodiny tureckého pracovníka žijícího ve členském státě, označil jako bezpředmětnou, neboť dotčená ustanovení Ankarské dohody nejsou dostatečně přesná a bezpodmínečná (odst. 23, 26). Pozdější rozhodnutí Asociační rady však jistá práva rodinným příslušníkům tureckého pracovníka přiznala.

Čl. 7 Rozhodnutí 1/80 stanoví, že rodinní příslušníci tureckého pracovníka náležejícího pracovnímu trhu členského státu, kteří obdrželi povolení se k němu nastěhovat,

- mají, při zachování přednosti zaměstnanců ze členských států, právo ucházet se o jakékoli zaměstnání, pokud zde mají minimálně tři roky řádné trvalé bydliště,
- mají volný přístup k jakémukoliv jimi vybranému zaměstnání ve mzdovém či platovém pracovním poměru, pokud zde mají minimálně pět let řádné trvalé bydliště.

Tentýž článek rovněž přiznává dětem tureckých pracovníků, které dokončily v přijímajícím státě přípravu k povolání, právo ucházet se o jakékoli pracovní místo v daném členském státě nezávisle na délce jejich pobytu, pokud jeden z rodičů byl v daném členském státě po dobu minimálně tří let řádně zaměstnán. Podle čl. 9 Rozhodnutí 1/80 mají turecké děti žijící řádně u svých rodičů ve členském státě Společenství právo být připuštěny ke vzdělání a přípravě k povolání stejně jako děti státních příslušníků daného členského státu.

Výkladem čl. 7 Rozhodnutí 1/80 se zabýval Soudní dvůr v případě *Kahveci* (C-7/10), kdy mu byla předložena předběžná otázka, *zda je třeba článek 7 rozhodnutí č. 1/80 vykládat v tom smyslu, že se rodinní příslušníci tureckého pracovníka působícího na řádném trhu práce v členském státě mohou nadále dovolávat tohoto ustanovení, jestliže tento pracovník získal*

státní příslušnost hostitelského členského státu a přitom si ponechal tureckou státní příslušnost. Soud dovodil, že toto ustanovení sleduje dvojí účel. Zaprvé má být umožněna přítomnost rodinných příslušníků migrujícího pracovníka v zájmu podpory (prostřednictvím sloučení rodiny) zaměstnání a pobytu tureckého pracovníka, který se již řádně integroval v přijímajícím členském státě. Zadruhé má být posílena trvalá integrace rodiny tureckého pracovníka v přijímajícím členském státě tím, že rodinnému příslušníkovi budou poskytnuty možnosti vydělávat si na živobytí a vytvořit si tak nezávislé postavení na migrujícím pracovníkovi, jak vyplývá z rozsudků *Eyüp* (C-65/98), *Çetinkaya* (C-467/02), *Aydinli* (C-373/03), *Derin* (C-325/05) a *Bozkurt* (C-303/08). Podle názoru Soudu by tomuto cíli odporovalo, kdyby získání státní příslušnosti hostitelského státu zavazovalo pracovníka, který si i nadále ponechal turecké státní občanství, aby se vzdal příznivých podmínek pro slučování rodiny v daném členském státě.

V současné době je tato problematika komplexně řešena směrnicí Rady o právu na sloučení rodiny, kterou měly členské státy transponovat do svých vnitrostátních právních řádů nejpozději do října 2005.³⁴

4.5 Sociální práva tureckých pracovníků

Hlavním pramenem úpravy sociálních práv tureckých pracovníků je *rozhodnutí Asociační rady č. 3/80 o užití systému sociálního zabezpečení členských států Evropských společenství na turecké pracovníky a jejich rodinné příslušníky*. Toto rozhodnutí se vztahuje

- na pracovníky, na které se vztahují nebo vztahovaly právní předpisy jednoho nebo více členských států, a kteří jsou tureckými státními příslušníky;
- na rodinné příslušníky těchto pracovníků, kteří bydlí na území členského státu;
- na pozůstalé těchto pracovníků.

Čl. 3 Rozhodnutí 3/80 pak zakotvuje princip rovného zacházení, na základě kterého mají osoby, na které se vztahuje toto rozhodnutí, stejná práva a povinnosti na základě

³⁴ Benda, V. *Právní aspekty přidružení Turecka k Evropské unii (diplomová práce)*, Brno, 2011, str. 29. [online]. [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: is.muni.cz/th/170273/pravf_m/Pravni_aspekty_pridruzeni_Turecka_k_Evropske_unii.pdf

vnitrostátních předpisů členského státu jako státní příslušníci tohoto státu. Toto ustanovení, zakládající zákaz diskriminace, Soudní dvůr shledal dostatečně jasným, přesným a bezpodmínečným, a tak mu byl přiznán přímý účinek (*Sürül*, C-262/96). Toto je však třeba chápat jako odklon od dřívější judikatury, neboť v dřívějším rozsudku *Taflan-Met* (C-277/94) tomuto rozhodnutí přímý účinek nepřiznal.

Na rozdíl od obou předcházejících rozhodnutí Asociační rady (Rozhodnutí č.1/80 o vývoji přidružení, Rozhodnutí č. 2/80 o stanovení podmínek provedení zvláštní pomoci Turecku) Rozhodnutí č. 3/80 nestanovuje datum účinnosti. Ve věci *Taflan-Met* Soudní dvůr dovodil, že za den nabytí účinnosti tohoto rozhodnutí je třeba považovat den jeho vydání a tím zavazuje smluvní strany. Jak již bylo uvedeno výše, dle judikatury Soudního dvora toto rozhodnutí (kromě ustanovení o zákazu diskriminace) nemá přímý účinek, a to z toho důvodu, že není přímo použitelné a vyžaduje vydání dalších právních předpisů k jeho provedení.

5 ZÁVĚR

Jak již bylo řečeno v úvodu práce, proces možného přistoupení Turecka do Evropské unie je bezesporu během na dlouhou trať, který však nemá jasný cíl. Z historie přístupových rozhovorů vyplývá, že Turecko učinilo za více než půl století značný pokrok, který však stále není dostačující pro to, aby se stalo plnohodnotným členem Evropské unie. Mezi Tureckem a Evropskou unií byla vytvořena celní unie, existuje zde i volný pohyb zboží a v omezené míře i volný pohyb osob. Právě odstranění zbývajících překážek volného pohybu osob dělá stávajícím členům Unie vrásky na čele, neboť se obávají nadměrného přílivu imigrantů, kteří by ještě více zatížili již takto krizí zmítané sociální systémy členských států. Soudní dvůr Evropské unie se ve své rozhodovací praxi často setkává s problémy diskriminace či nepřiznání práv tureckým pracovníkům, které často pramení právě z jakési „obránné“ politiky členských států Unie, které se snaží tureckým občanům cestu na unijní pracovní trh ztížit. Přestože Soudní dvůr ve své judikatuře spíše brání práva tureckých státních příslušníků, ne vždy se praxe jednotlivých členských států uskutečňuje zcela v souladu s názory Soudu. Zejména v Německu, které je nejčastější cílovou destinací tureckých státních příslušníků využívajících práva volného pohybu osob, je postup německých správních úřadů vůči tureckým občanům často velmi nevstřícný. Důkazem toho může být zpřísnění zákona o pobytu (dříve cizinecký zákon), čímž jsou postiženi zejména turečtí státní příslušníci. Ještě do poloviny roku 2011 stanovil německý zákon o pobytu jako podmínku pro získání povolení k pobytu trvání manželství po dobu nejméně dvou let, novelou zákona však byla minimální doba trvání manželství zvýšena na dobu tří let.³⁵ Taková praxe zjevně naráží na výroky Soudního dvora ve věcech *Toprak* (C-300/09) a *Oguz* (C-301/09), podle kterých je zakázáno zhoršit právní postavení po nabytí účinnosti rozhodnutí Asociační rady č. 1/80. Postiženým pak nezbyvá nic jiného než řešit takový protiprávní postup správních úřadů soudní cestou, což je nejen finančně, ale především časově náročné.³⁶

Ovšem nesporné je, že turečtí státní příslušníci mají oproti občanům jiných třetích států v Evropské unii výhodnější postavení. Doposud ale není postavení tureckých občanů

³⁵ Serkan Kirli. *Assoziationsrecht Türkei/EWG – Teil 2: Urteile des EuGH zum Assoziationsabkommen*. [online]. [cit. 2013-04-05]. Dostupné z: www.123recht.net/Assoziationsrecht-TuerkeiEWG-Teil-2-Urteile-des-EuGH-zum-Assoziationsabkommen-__a130518.html

³⁶ Tamtéž.

srovnatelné s právním postavením občanů členských států. Rozdíl spočívá ve skutečnosti, že turecký občan může tato práva využívat pouze v dané členské zemi, kde pobývá, a nemůže se jich dovolávat v ostatních členských státech Společenství.³⁷ Ačkoliv asociační právo zakotvuje zákaz diskriminace tureckých státních příslušníků, za diskriminační lze považovat například skutečnost, že Evropská unie i nadále zachovává vůči Turecku vízovou povinnost, avšak občané EU mohou do Turecka vycestovat i bez víza. To pochopitelně představuje překážku především pro turecké investory, kteří by chtěli prorazit na unijní trh.

Z krátkodobé ani dlouhodobé časové perspektivy nelze stanovit, kdy a zda se vůbec Turecko stane členskou zemí EU. I když z úst tureckého premiéra nejednou zazněl jako ultimátum rok 2023, lze předpokládat, že jednání o vstupu Turecka do EU budou pokračovat i po tomto datu. Avšak v té době může Turecko změnit svoji vyjednávací pozici – může se velmi snadno stát lídrem v regionu Blízkého Východu, pro kterého Evropská unie jako partner už ani nebude zajímavá. Na druhou stranu lze uvažovat i o možnosti privilegovaného partnerství, které prosazuje zejména německá kancléřka Angela Merkel. Právě privilegované partnerství bude zřejmě pro obě strany vhodným kompromisem, který uspokojí jak ekonomické zájmy Turecka, tak i integrační zdrženlivost Unie směrem na Východ.

³⁷ Benda, V. *Právní aspekty přidružení Turecka k Evropské unii (diplomová práce)*, Brno, 2011, str. 40. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: is.muni.cz/th/170273/pravf_m/Pravni_aspekty_pridruzeni_Turecka_k_Evropske_unii.pdf

Literatura

- BENDA, V. *Právní aspekty přidružení Turecka k Evropské unii*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, 2011
- LACINA, L., OSTŘÍŽEK, J. a kol. *Učebnice evropské integrace*. 3. přepracované a rozšířené vydání. Barrister&Principal, 2011
- OUTLÁ, V. a kol. *Právo Evropské unie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006
- PODOLNÍKOVÁ, B. *Vstup Turecka do Evropské unie*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, 2006
- STEHLÍK, V., HAMULÁK, O., ZBÍRAL, R. (eds). *Studie z práva vnějších vztahů Evropské unie*. Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012
- SVOBODA, P. *Úvod do evropského práva*. 3. vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, 328s.
- TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R., DUMBROVSKÝ, T.: *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011
- TÝČ, V. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006

Internetové zdroje

- Curia. *InfoCuria-Rechtsprechung des Gerichtshofs*. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.curia.europa.eu/
- Delegation of the European Union to Turkey. *History* [online]. [cit. 2013-02-14]. Dostupné z: <http://www.avrupa.info.tr/en/en/turkey-the-eu/history.html>
- Euractiv.cz. *Vztahy EU a Turecka* [online]. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/link-dossier/turecko-a-eu>
- ISAP. Informační systém pro implementaci práva EU. *Dohoda zakládající přidružení mezi Evropským hospodářským společenstvím a Tureckem*. [online]. [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: [http://isap.vlada.cz/kopie/revize.nsf/616d10fff7882e6bc1256dc7002e1b63/52B025C0BB23F3E4C12577440047BDA5/\\$FILE/21964A1229%2801%29.pdf](http://isap.vlada.cz/kopie/revize.nsf/616d10fff7882e6bc1256dc7002e1b63/52B025C0BB23F3E4C12577440047BDA5/$FILE/21964A1229%2801%29.pdf)
- Migrationsrecht.net. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.migrationsrecht.net
- Negotiating Framework (Luxembourg, 3 October 2005) [online]. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf
- Serkan Kirli. *Assoziationsrecht Türkei/EWG – Teil 1: Türken werden oft benachteiligt*. [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: www.123recht.net/article.asp?a=130509
- Spiegel Online. *Berlin: Erdoğan setzt Deadline für türkischen EU-Beitritt*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné z: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/erdogan-tuerkei-muss-bis-2023-in-der-eu-sein-a-864449.html>